

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Keränen, Marja

Title: Hukassa idän ja lännen välissä : juuret Karjalassa

Year: 2004

Version: Published version

Copyright: © kirjoittaja(t)

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Keränen, M. (2004). Hukassa idän ja lännen välissä : juuret Karjalassa. In S. Hänninen, & K. Palonen (Eds.), *Lue poliittisesti : profiileja politiikan tutkimukseen* (pp. 33-46). Minerva Kustannus. Sophi, 81. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-5478-17-3>

Hukassa idän ja lännen välissä

Juuret Karjalassa

Marja Keränen

Mikä maa, mikä identiteetti?

Kansallisvaltioiden rajat sääntelevät tilaa varsin vahvoilla tavoilla. Ne sääntelevät ihmisten liikkeitä tilassa. Voit ylittää rajan, mutta saatat tarvita siihen passia. Kansalaisuutesi – jäsenyytesi kansallisvaltiossa – on ankkuroitu territorioon. Tämä sääntelyjärjestelmä määrittää missä tilassa oikeutesi ovat voimassa. Kuulumisen ja statuksen käsitteet, kuten vähemmistö tai enemmistö, ovat merkityksellisiä vain tämän kansallisvaltioterri-torioiden sääntelyjärjestelmän sisällä ja menettävät merkityksensä heti kun ylität rajan.

Territoriaalisuus on ollut yksi näkyvimmistä ja voimakkaimmista sääntelyjärjestelmistä kansallisvaltioita ja kansallisvaltiojärjestelmää tuottaessa Häkli 1996; Paasi 1996). Tämä territoriaalisen sääntelyn järjestelmä muodostaa identiteettiä tuottamalla mielikuvia kotimaasta lukuisilla tavoilla – kansallismaisemina, karttoina.

Rajat voivat olla läpäisemättömiä ja totalisoivia, mutta ne voivat olla myös hyvin avoimia ja hengittäviä. Sanotaan että kansallisvaltorajojen totalisoivat vaikutukset ovat heikkenemässä globalisoitumisen myötä, Euroopan integroitua, sosialistisen järjestelmän romahtettua 1989 ja kaksinapaisen maailmanjärjestelmän romahtettua kylmän sodan päättyessä.

Tässä puheena oleva kansallisvaltoraja on Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän raja ennen rautaesiripun romahtamista ja sen jälkeen. Yksi rajan

avautumisen seurauksista oli, että toisen maailmansodan tuloksena evakoon joutunut Suomen karjalaisväestö saattoi nyt käydä entisillä kotipaikoillaan. Tila, joka oli 45 vuoden ajan ollut olemassa vain entisten karjalaisten kullatuissa, idealisoiduissa muistoissa, muuttui nyt osaksi havainnoitavissa olevaa todellisuutta.

Tämä artikkeli käsittelee ”juurimatkaa” Karjalaan. Se käsittelee myös sitä miten muisti ja identiteetti siirtyvät diasporassa sukupolvelta toiselle. Matkani johti minut kysymään, oliko oikeastaan kysymys matkustamisesta paikassa vai ajassa. Samalla asettuu kysymys siitä, millaisia identiteettejä oikeastaan nyt on tarjolla karjalaisille, kun muistojen kultaamasta imaginaarisesta Karjalasta on pitänyt luopua reaalisen hyväksi.

Tämä artikkeli on myös siitä, miten tilaa merkityksellistetään ja miten tätä merkityksenantoa säännellään. Tarvitseeko identiteettien todella olla territoriaalisesti määritettyjä ja tilaan ankkuroituja? Tarvitseeko menetettyjä maita valloittaa takaisin säilyttääkseen identiteettinsä?

Mikä raja? Miten merkitty? Kohta olemme jo unohtaneet, miten melkein 50 vuoden ajan Suomen ja Neuvostoliiton raja oli tarkasti kontrolloitu. Saattoivathan suomalaiset käydä Neuvostoliitossa, mutta ryhmämatkoilla, viisumissa määrätyillä alueilla ja ryhmäoppaan johdattamaa ohjelmaa seuraten. Myös neuvostoliittolaiset kävivät Suomessa Ikarus-busseillaan, ryhmissä. Venäläisten tunnistaminen Suomessa ei ollut vaikeaa – siihen oli tarjolla kokonainen kulttuuristen erojen semioottinen järjestelmä, mahorkan tuoksu, vaatteiden aivan erilainen väriskaala, naisten kampausten mallit, tukkavärit ja tupeeraukset.

Suhteessa muuhun maailmaan oli melko pitkään niin, että tehokkain tapa loukata suomalaista oli olettaa Suomen kuuluvan itäblokkiin. Kun raja ei ulkomaailman näkökulmasta ollut selkeä, meidät sekoitettiin sosialismiin, köyhyyteen ja satelliittistatukseen Neuvostoliiton valtapiirissä. Rajan läheisyys aiheutti tartunnan pelon. Pateettisesti yritimme naureskella ulkomaailman tietämättömyydelle. Omassa tietoisuudessamme maailman kuvamme suuntautui länteen ja käänsi selkensä idälle, josta emme juuri mitään tienneet. Muiden tietoisuudessa esitimme jotakin muuta.

Suomen maantieteellinen ja geopoliittinen sijainti on määrittänyt paikkaamme maailmassa rajauksena tai rajapintana suhteessa Neuvostoliittoon/ Venäjään. Kaikkein suurin salaisuus – ja kaikkein ilmeisin – on, että todellakin olemme lähellä itää, lähellä Venäjää. Vaikka tilanteet muuttuvat, ulkopoliitiikan ratkaisuja ehdollistaa edelleen tämä läheisyys – silloinkin kun

ehdollistaminen tuottaa juuri irtiottoa ja eron tekemistä tai demonstraatiota kuulumisesta Länteen.

Rajalla voi olla monia merkityksiä. Jotkut versiot Suomen geopoliittisesta asemasta esittävät mielellään Suomen sillanrakentajana Idän ja Lännen välillä, ikään kuin meillä olisi erityinen kyky välittää ja kääntää merkityksiä kulttuurista toiseen. Tällaista PR-versiota on kierrätetty lähinnä kaupallisissa tarkoituksissa. Kuitenkin harvat suomalaiset ovat olleet halukkaita opiskelemaan venäjää. Versio ei ole kovinkaan hyvin ankkuroitunut laajoihin väestöpiireihin, tai ainakin se koetaan kovin ristiriitaiseksi. Nyt kun Suomen ja Venäjän raja on myös EU:n itäraja, on tämänkin rajan merkityksiä neuvoteltu uudelleen Euroopan muutosten, integraation ja paikallistumisen, konteksteissa.

Missä menee Idän ja Lännen välinen raja? Kun sitä ei enää merkitä selkeästi rautaesiripulla, voi taas kysyä missä ”Eurooppa” loppuu, ja samalla määrittää kuka kuuluu yhteisöön ja kuka ei. Ketkä ovat Morleyn ja Robinsin termein ”yhteisöön kuulumattomia ja siten käytännössä ulkoavaruudesta” (Morley & Robins 1993, 3–6; myös Turunen 1998). Karjala jos mikä on paikka, jossa Idän ja Lännen rajanvedon ongelma on akuutisti läsnä, ja jossa jokainen merkityksellistämisen akti lankeaa Idän ja Lännen merkityserinöiden matriisiin.

Kansalliset identiteetit ovat tuotteita prosesseista joilla vähä vähältä on yhtenäistetty väestöä. Kun usein sanotaan, että suomalainen identiteetti on homogeeninen, pidetään yllä käsitystä, jonka mukaan multietnisyys ja multikulturalismi tapahtuu aina jossakin toisaalla, ”meistä” etäällä. Tai sitten se on jotakin uutta, joka uhkaa ”meitä” tai rikastaa ”meidän” kulttuuriamme. Vahvan kansallisvaltioisen identiteetin puitteissa alueellisten identiteettien oletetaan olevan merkityksellisiä – huvittavia ja koomisia detaljeja, joilla ei ole poliittista merkitystä. Kansalliseen kaanoniin kuuluvassa Linnan *Tuntemattomassa sotilaassa* eri puolilta maata tulevien, eri murteita puhuvien ja maakuntien ”tyypillisiä luonteenpiirteitä” esittävien sotilaiden kohtalot homogenisoidaan yhdeksi versioksi, orkestroidaan puhumaan yhteisellä – tosin yksinomaan miehisellä – kansakunnan äänellä.

Jos kansallinen identiteetti siis on tulosta vähittäisestä homogenisointiprosessista, mitä oli ennen homogenisointia? Millaisia etnisyyksiä suomalaisuuteen integroitiin? Millainen oli karjalaisen identiteetin historia yhtenä näistä? Tarkemmin: millaisia olivat tai ovat tarjolla olleet karjalaisen identiteetin tarinat?

Suomalaisuuden tulkinnan etnistäminen voi olla tulella leikkimistä. Se liittyy laajempaan kysymykseen siitä, milloin erot merkitään etnisiksi ja milloin etnisuus politisoituu. Identiteettien ”balkanisoituminen” ei ole houkutteleva näkymä. Vaikka identiteettien alueellistumista onkin Suomessa tapahtunut, tämä näkymä ei ole Suomessa todennäköinen. Ja toisaalta, etnisen identiteetin tuulettamisesta voisi koitua myös jotakin hyvää.

Muistamisesta

Kun Suomi toisen maailmansodan tuloksena menetti osia alueestaan Neuvostoliitolle, näiltä alueilta siirrettiin yli 400 000, noin 10 % Suomen väestöstä (Forsberg 1995, 202–223). Näihin alueisiin kuului myös Karjalan kannas, josta äitini on kotoisin. Hän tuli Hämeeseen, jossa tapasi isäni ja he menivät naimisiin. Sitä ennen isäni oli viettänyt 5 vuotta elämästään samalla kannaksella. Palatessaan sodasta hän oli 23-vuotias. Äitini oli 20.

Siirtokarjalaiset asutettiin eri puolille Suomea. Paikoin heitä kutsuttiin ryssiksi. Kun heidän menetystään toisaalta pidettiin kansallisena tragediana, on siirtokarjalaisten assimiloitumisen sanottu kuitenkin sujuneen hyvin. Minäkään – toisen polven puoli-karjalainen – en erityisemmin ajatellut itseäni karjalaisena (myös Sallinen-Gimpl 1989 ja 1993.)

Menetetyn Karjalan kuvaa välittivät minulle ”tavarat” ja ”puhe” – vanhempieni häälahjaksi saama kuvakirja, perhealbumin kuvat, joissa sukulaiset poseerasivat kameralle aurinkoisilla rannoilla polkupyörään nojaten, kukkamekot päällä. Tarinoita sukulaisista ja entisistä naapureista kerrottiin vilkkaasti. Niin häissä kuin hautajaisissakin tolkkuttoman puheliaat ja iloiset karjalaiset käänsivät päälle karjalan murteensa heti toisensa nähdessään. Kun tilaisuuden muisto alkoi haaletta mielessä, he käänsivät päälle ”normaalin” suomen puhekielen. Muita suomalaisia puheliaampien ja ilomielisempien karjalaisten parissa hautajaisetkin lopulta tuntuivat kääntyvät nauruksi ja iloksi toisten tapaamisesta.

Sodanjälkeinen kuva menetetystä Karjalasta esitettiin ihannoituna. Se oli kuva vihreästä ja rikkaasta maasta, jossa linnut lauloivat ja aina oli kesä. Se oli menetetty koti, josta tätini loppuelämänsä ajan näki unia. Minulla on vieläkin tallella kansakoulun toisella luokalla saamani kuvitettu Suomen kartta. Se koottiin valmiille pohjalle pala palalta, tavoitteena samalla opettaa säästäväisyyttä tai jotakin muuta hyvää asiaa. Vasta paljon myöhemmin tajusin, että samalla oppimani ja sisäistämäni ”Suomen kartta” olikin erilainen kuin se kartta, jonka äitini oli oppinut koulussa. Kun maan rajat

kartalla näyttäytyivät luonnollisina ja ikuisina, ei tullut mieleenkään, että ne olisivat todella muuttuneet vain yhdestä sukupolvesta toiseen.

Silti mekin tiesimme, että rajan takana oli jotakin. Melko suosittukin kirjallinen genre käsitteli Suomen sotatoimia toisen maailmansodan aikana. Sotakirjallisuus oli suosittua veteraanien keskuudessa, mutta kyllä sitä muutkin lukivat – minäkin. Osa siitä oli dokumentaarista. Siinä taisteltiin uudestaan samoja taisteluja kuin sodan aikana. Esitettiin kartoilla suomalaisten joukkojen liikkeitä Summassa tai Ihantalassa. Tiesin, että ne paikat olivat jossakin rajan takana, mutta en olisi osannut sijoittaa niitä kartalle. Ne olivat olemassa mielikuvissani kirjojen, karttojen tai elokuvien välittämänä, mutta eivät ankkuroituneina mihinkään erityiseen paikkaan.

Sodan jälkeen monenlaiset julkaisut rakensivat uudelleen mielikuvia menetetyistä Karjalasta. Kirjoitettiin paikallishistorioita. Kerättiin vanhoja valokuvia ja julkaistiin kirjoja. Jokaikaisen pitäjän diasporinen paikallisyhdistys keräsi entisten asukkaiden elämäkertoja. Diaspora-karjalaisten keskuudessa suosittuja julkaisuja olivat satoja sivuja pitkät luettelot, joissa listattiin kaikki tietyllä alueella tai tietyssä kunnassa olleet talot ja kaikki siellä asuneet perheet, sellaisina kuin ne olivat olleet ennen sotaa. (Kiuru 1981; Henttonen 1984; Anttonen 1988; Vanhanen 1993; Anttila 1994; Vanhanen 1996)

Tämä ensyklopedinen aktiviteetti edellytti jokaisen paikan ja maapalan haltuunottoa. Ehkä se on ollut hyödyllistä ensimmäisen sukupolven siirtolaisille keinona rakentaa sisäinen kartta menetetyistä kohteesta, dokumentoida ja ehkä korjata muistin aukkoja ja vääristymiä, keinona luetteloida jokainen ihminen niin ettei ketään unohdeta. Toisen sukupolven karjalaisen näkökulmasta, joka ei koskaan ollut nähnyt koko paikkaa, paikkojen ja ihmisten autenttinen identifioiminen näytti aika pakkomieltiseltä toiminnalta. Menetetyn maan yksityiskohtainen uudelleenrakentaminen oli kuin menneen yhteisön jälkikäteistä keksimistä ja tuottamista aritmeettisin termein.

Huolimatta kaikesta menneiden paikkojen rekonstruointiin tähänneestä toiminnasta eivät ensimmäiset Karjalan kävijät rajan avauduttua tienneet, mitä odottaa. Mitä he näkisivät? Miten he suunnistaisivat tässä maastossa joka nyt heidän näkökulmastaan oli erämaata? Sodan jälkeen kannaksen kartoista oli tullut eräänlaista Samizdat-kirjallisuutta, jota salaa levitettiin kädestä käteen. Menettyjen alueiden sotaa edeltäneet kartat oli pitänyt luovuttaa Neuvostoliitolle osana rauhansopimusta. Nyt myös ensimmäiset

viralliset kartat olivat sotaa edeltäneiden karttojen uusintapainoksia. Uusien juurimatkaileijoiden käyttöön tarvittiin karttoja, mutta niiden tuottaminen oli aluksi varsin ongelmallista. Kesti joitakin vuosia ennen kuin ”ajanmuksaisia” karttoja pystyttiin julkaisemaan yhteistyössä venäläisen osapuolen kanssa (Haltia 1998; Kempainen 1992; Jaatinen 1997)

Ensimmäiset Karjalan kävijöiden piirissä levinneet kartat olivat ryytisiä valokopioita kartoista, joissa kaikki nimet olivat venäjäksi. Siellä missä joskus oli jokin erityinen paikka, ehkä kylä, ei nyt ollutkaan mitään. Sen sijaan uusia ”paikkoja” oli ehkä ilmaantunut vanhaan tilaan. Nimien venäläistäminen oli toteutettu Karjalan kannaksella hallinnollisella päätöksellä vuonna 1948. (Haltia 1998, 12). Kun suomalaisen väestö oli siirretty, uusia ihmisiä Neuvostoliiton eri osista muutti kannakselle. Vanhoja suomalaisia nimiä ei ”käännetty” venäjäksi vaan keksittiin uusia nimiä. Paikkoja nimettiin uudestaan tai niitä muutettiin epä-paikoiksi. Karjalan kannaksen historia kirjoitettiin uudestaan venäläisestä näkökulmasta. Uudella väestöllä ei ole tietoa aikaisemmasta suomalaisesta väestöstä heidän uudessa kotipaikassaan. Viipurin kaupunkiakin kutsuttiin historian kirjoissa ja yleisessä tietoisuudessa ”vanhaksi venäläiseksi kaupungiksi” (Haltia 1998; Haltia 1998 b).

Matka menetettyyn paratiisiin?

Rajan avauduttua muutoksen jälkeen vuonna 1989 molemminpuolinen liikkumisvapaus lisääntyi. Melkein 50 vuotta sitten emigroituneet karjalaiset saattoivat nyt käydä kotipaikoillaan.

Toukokuussa 1997 äitini ja minä teimme matkan takaisin Karjalaan. Tilausbussimme lähti matkaan Hämeestä hyvin aikaisin aamulla ja pääsi perille Vuoksenrantaan suunnilleen keskipäivällä. Raja ylitettiin jo aikaisin aamusta. Kun bussi lopulta pääsi sukumme kotikylään vanhimmat matkustajat alkoivat tunnistaa paikkoja. ”Tässä asui se-ja-se perhe.” ”Tästä näkyi niitten talolle.” ”Tässä oli sen-ja-sen kauppa tai navetta.” Oli melkein kilpailua siitä, kuka muistaisi eniten ja pystyisi parhaiten tunnistamaan paikat, tiet ja talot entisessä kylässä. Väiteltiin ja neuvoteltiin siitä tai tästä paikasta ja tämän tai tuon kotitalon sijainnista. Kiistely jonkin sillan tarkasta sijainnista jatkui jälkeenkin päin, kun matkalaiset myöhemmin soittelivat toisilleen tai kertoivat matkasta muille, kotiin jääneille.

Miten paikan voi tunnistaa jos se on muuttunut täydellisesti? Tiet olivat ehkä samoissa paikoissa, mutta huonossa kunnossa ja metsittyneet. Oli vielä peltoja vaikka eivät enää viljelyksessä, ja metsiä vaikka eri näköisiä kuin

ennen. Jotkut merkit maisemassa kertoivat vielä sodasta joka oli loppunut 50 vuotta sitten. Paljon mainostettujen kukkaniittyjen ja tuomilehtojen seasta löytyi entisiä juoksuhautoja. Jokin bunkkeri ja kivistä tehty puolustuslinja merkitsi vielä jotakin entiseksi käynnyttä historiallista rajalinjaa.

Vain joillakin matkustajista oli muistoja kylän entisestä tilallisesta järjestyksestä. Paikkojen merkitysten muistaminen oli tietenkin mahdollista vain sille sukupolvelle, joka oli nuoruudessaan asunut Karjalassa. Tällä ensimmäisellä sukupolvella näytti olevan loistava kyky kartoittaa maasto ja suunnistaa tilassa, jossa ei näyttänyt olevan mitään. Näytti siltä kuin heitä olisi ohjannut virtuaalinen kartta, jolta ei odotettukaan mitään kykyä edustaa tai esittää mitään todellisuutta. Kartta, joka ei viitannutkaan mihinkään paikkaan tai territorioon.

Tuo ”ei-mitään”, tilan tyhjiys, antoi suomalaisille myös mahdollisuuden suunnistaa Karjalan metsissä oikeastaan näkemättä tai tajuumatta, että nyt tämä olikin jonkun toisen paikka. Menneiden muistojen tuottama virtuaalinen kartta antoi mahdollisuuden olla näkemättä niitä venäläisiä ihmisiä jotka asuivat alueella. Olihan siellä kuitenkin venäläinen kylä.

Vaikka melkein kaikki rakennukset olivat tuhoutuneet, entinen kyläkirkko oli vielä paikallaan, vaikkakin pahasti raunioituneena. Suomalaiset kotiseutumatkailijat olivat järkyttyneet kirkon kunnosta ja alkaneet siivota sitä. He olivat laittaneet oviaukon eteen rautaportin niin, ettei kuka tahansa pääsisi sisään, rakentaneet lautaparruista saarnastuolin ja koristelleet kirkkoa koivunoksilla. Omilla pienillä tavoillaan he olivat alkaneet ottaa uudelleen haltuun kirkkoa omana symbolisena paikkanaan.

Äitini lapsuuden kodista ei ollut paljoakaan jäljellä. Perustusten jälkiä kivikasoina, kuoppa maastossa sillä kohtaa, missä talo oli ollut, kaivon kansi lähteen päällä, keinun yläpuu kahden männyn välissä. ”Karjalan kysymykseen” – kysymykseen siitä pitäisikö Karjalan kannas palauttaa Suomelle – äidilläni oli tapana sanoa: ”Ei – ei siellä ole mitään”.

Versioita karjalaisesta identiteetistä – tilallisia vai virtuaalisia?

Henkilökohtainen ja hyvin emotionaalinen kokemukseni matkasta takaisin Karjalaan äitini kanssa on ollut hyvin samanlainen kuin tuhansien muiden. Viimeisen kymmenen vuoden aikana, kun raja on ollut avoin, juurimatkoista on tullut hyvin suosittuja ja tuhannet diasporakarjalaiset ovat käyneet entisillä kotipaikoillaan Karjalan kannaksella. Näillä matkoilla ensimmäinen, itse Karjalassa syntynyt sukupolvi, on välittänyt muistojaan ja koke-

muksiaan toiselle ja kolmannelle sukupolvelle. Nyt kotiseutumatkailijat ovat yhä useammin ihmisiä, joilla ei ole ”omia” muistoja tai kokemuksia siitä paikasta/tilasta. Heidän kokemuksensa Karjalasta ovat ”toisen käden” kokemuksia.

Kotiseutumatkoista kerrotut kertomukset ovat syvästä henkilökohtaisuudestaan huolimatta hyvin samanlaisia. Ne kerrotaan samoin tavoin ja seuraavat samaa kerronnallista kulkua (Kotitie 1995; Heikkinen 1998, 4; myös Sihvo & Sallinen 1990). Kuitenkaan ei ole varmaa mikä näiden kertomusten merkitys lopulta voisi olla. Miten ne olisi asetettava kontekstiin?

Miten kadotetun paratiisin merkitys muuttuu kun lopulta nähdään mitä siellä on? Ilmeinen seuraus on demystifikaatio. Lapsuuden muistojen menetetty maa osoittautuu siksi mikä onkin – muistoiksi. Toki toinen seuraus voi olla halu saada Karjala takaisin ja territorio uudelleen omaan hallintaan.

Karjalan palauttaminen on ollut suomalaisen ulkopoliittikan ikivihreä kysymys sodasta lähtien. Pitkään Karjalasta puhuminen oli poliittisesti epäviisasta. Nyt Karjalasta voi ehkä puhua ilman että puhuja leimautuu revansistiseksi pähkäpääksi. Mieli-piteet vain vaihtelevat.

Karjala on kautta vuosikymmenten ollut myös oleellinen osa kansallista kertomusta, suomalaisen nationalismiin kulmakivi ja rajanmerkitsijä. Se on ollut menneiden nationalististen tunteiden pakastin. Karjala on myös olutmerkki. Pullon etiketissä ovat vastakkain samat kyynärpäät ja käsivarret, jotka ainakin jo vuodesta 1562 ovat symboloineet idän ja lännen kohtaamista. Sankarillisen maskuliinisuuden ikonografia on edelleen mainostajan käytettävissä ja se voidaan ottaa käyttöön kansallisessa juhlinnassa.

Suomalaisen kansallisvaltion rakennusprojektin varhaisina vuosina 1800-luvun loppupuoliskolla Karjalalle annettiin merkityksiä suomalaisuuden ”alkukotina”. Sieltä tulivat fenno-ugrit sille alueelle, jota nyt kutsutaan Suomeksi. Se oli ”alkuperäisen” kulttuurin paikka, jota moderni ei vielä ollut turmellut. Paikka, jossa etno-tieteilijät saattoivat ”elää kuin pellossa” omalla ”kentällään”.

Oltuaan nimenomaan muistelun ja toiveikkaan kaihon nostalginen topos, runon ja laulun maa, Karjala säilyi eksoottisena vielä sodan jälkeisinä suljettujen rajojen vuosina. Harvinainen kävijä sai ilman muuta valtuutuksen ja auktoriteetin dokumentoida ja välittää tarinaa ihmeellisestä matkastaan rajan taakse, jonne toiset eivät päässeet. Silloinkin kun tarkoituksena oli kuvata Neuvosto-Karjalan senaikaista ”todellisuutta”, jo ennalta määrittynyt aiheen eksotisoituminen muutti Karjalan myytiksi – tai myö-

hemmin kitshiksi (Ripatti 1985; Nieminen 1988; Lindstöm 1979; Haataja & Lintunen 1990). Rajan takaa suomalaiset löysivät eksoottis-etnisen Toisensa, oman alitajuntansa, pohjattoman rikkaan semioottisten merkitysten lähteen.

Karjalalla on kuitenkin muitakin olomuotoja kuin suomalaisuuden rajanmerkitsijän tehtävät. Rajan takana on toinen Karjala, Karjalan tasavalta, Venäjän periferia-alue, jossa osa väestöstä puhuu suomea tai karjalan kieltä ja joilla on omat kulttuuriset instituutionsa. Karjalan tasavallassa asuva karjalainen väestö taistelee olemassaolostaan, kielensä ja kulttuurinsa puolesta. Jotkut ajavat voimakkaasti karjalan kielen kodifioimista omana kielenään – ikään kuin kansallisvaltion rakentamisen projekti aloitettaisiin alusta uudestaan juuri kuten muutkin kansakunnat ovat tehneet. Aletaan voimistaa omaa identiteettiä – juuri kun väestö on vähenemässä ja varsin hajallaan.

Tämä Karjala on jäänyt suomalaisille melko näkymättömäksi. Mutta myös toisin päin: venäläistä keskustelua Karjalan palautuksesta ei juuri ole. Kun venäläinen historian kirjoitus ei näe Karjalaa missään mielessä suomalaisena, ei keskustelulle ole pohjaa. Rautaesirippu on estänyt näkemästä rajan toiselle puolelle – ja toiselta puolelta toiselle.

Rajan molemmin puolin tuotetut Karjala-versiot, venäläinen ja suomalainen, eivät sovi yhteen. Sen lisäksi on kuitenkin vielä ”monen Karjalan ongelma” (Heikkinen 1996, 16), joka ilmenee tavoissa nimetä paikkoja jo paljon ennen tätä vuosisataa, aikaisemmissa historian versioissa. Niissä Karjala on ennenkin edustanut diffuusaa maantieteellistä aluetta, joka suunnilleen koostuu Karjalan kannaksesta, Laatokan Karjalasta, Raja-Karjalasta ja Petsamosta. Kaikkea tätä kutsutaan usein Karjalaksi ilman tarkempaa maantieteellistä referenttiä. Näiden karjalaisten kesken ei koskaan ollutkaan selkeää yhteistä identiteettiä. Suomen ja Venäjän välillä Karjala nimettiin toiseksi tai toiseksi, näkökulmasta riippuen (Heikkinen 1989). Monenlaiset poliittiset projektit molemmin puolin rajaa yrittivät venäläistää tai suomalaistaa Karjalaa eri aikoina (Haltia 1998). Karjalan territorion rajat ovat siis jo kauan olleet täysin kiistanalaiset (Hämynen 1994, 17–27).

Myös Karjalan nimeämisen suhteen on siis ollut huomattavan paljon epävakautta ja vaikeutta päättää mistä versiosta puhutaan. Heikkisen (1996, 34) mukaan. Muutoksessa on kysymys siitä, että koko monien Karjaloiden kenttä on alkanut muuttua, eikä kysymyksessä ole vain kahden rajantakaisen institutionaalisen Karjalan purkautuminen. On tullut entistä vaikeam-

maksi etsiä ja löytää yhtenäisiä versioita karjalaisista identiteeteistä. Rajan höllentyminen ja rautaesiripun häviäminen on tehnyt mahdolliseksi havaita myös rajantakaisia Karjalaita ja historiallisia Karjalaita. Voidaan myöntää, että Karjala on aina ollut kiistanalainen alue, jossa rajalinjat vaihtuivat ja kulttuuriset vaikutukset sekoittuivat.

Eikä loppujen lopuksi ole mitään erityistä siinä, että karjalainen väestö on jakautunut kahteen kansallisvaltionrajan jakamana. Heikkinen huomauttaa, että on päinvastoin varsin vaikeaa löytää rajaa, joka ei jakaisi kahteen jonkin etnisen ryhmän kotipaikkoja tai -maita (Heikkinen 1989, 367). Vaihtuvien rajojen ja pakolaisuuden kokemus on, vaikkakin kullekin kansalle aivan omakohtainen ja ainutlaatuinen, lopulta kuitenkin melko universaalisti jaettu kokemus.

Uusiakin versioita Karjalasta on alkanut esiintyä. Uudenlaista rajanylitysliike(nne)ttä, kehitysapua, taloudellista yhteistyötä ja yritystoimintaa nousee Karjalan määrittämisestä molemmiin puolin rajaa yhdistyvänä alueena (Tykkyläinen 1995; Saarelainen 1994; Kortelainen 1997). Uusia EU-rahoitteisia projekteja on perustettu tukemaan raja-alueen tutkimusta ja yhteistyötä. Merkkejä rajantakaisen toisen huomioonottavista näkökulmista esiintyy esimerkiksi uusina turistioppaina, jotka valmistavat matkustajaa siihen mikä rajan takana kohtaa ja miten se tulisi tulkita. Kahta versiota Karjalasta sovitetaan yhteen esimerkiksi kääntämällä takaisin 1940-luvulla venäläistettyjä nimiä (Sellainen on Viipuri, 1993; Kempainen 1992).

Rajan oltua avoin jo kymmenisen vuotta Karjalan näkeminen on muuttunut tunteilla ladatusta myyttisestä kokemuksesta lähemmäksi tavallista turistimatkaa. Juurimatkaajat ovat kiinnostuneet muistakin paikoista kuin siitä alkuperäisestä kotipaikasta. Karjala on kiintoisa muistakin syistä. Tosin Karjalan tuottaminen uutena brändinä ei ehkä aina ole ollut helppoa. Kysyttäessä mitä ”nähtävyyksiä” tai ”turistikohteita” ”minun” kotipaikkani Vuoksenranta saattaisi tarjota, pitäjähdistys pystyi nimeämään muutaman arkeologisen paikan, kivikauden aikaisen kylän tai paikan, josta oli löytynyt 9000 vuotta vanhan kalaverkon jäänteet (Jaatinen 1997, V–VIII, 50–51). Aivan kuten myöhempienkään vuosien ”nähtävyydet”, ne eivät siltikään olleet ”siellä”, paikan päällä tarkasteltavissa.

Realistisessa ulkopoliittisessa puheessa puhe Karjalasta määrittyi väistämättä puheeksi palasesta tilaa, joka oli luovutettu Venäjälle toisessa maailmansodassa (eikä esimerkiksi tilaksi jonka olisivat rajanneet vuosien 1323, 1595 tai 1809 rauhansopimukset) (Kirkinen 1976). Tässä puhumossa puhe

Karjalasta koski väistämättä territoriota ja samalla muodosti puheaktin, joka vertautuu raja-alueen maamiinoiniin kävelemiseen. Territoriaalisen realismin puhumo määrittää etukäteen puhumisen tavat juoksuhautilogian termein. Sen kautta aktivoituu tarve kontrolloida territoriota – ja jättää muut hahmottamisen mahdollisuudet näkemättä.

Minun toisen polven diasporinen karjalaisuuteni ei tarvitse territoriaalista ankkuria. Se ei ole riippuvainen tilan kontrollista. Vaikka tilan sääntely on rakenteistanut versioita Karjalasta, tila luonnollisena faktana ei kuitenkaan määritä niitä merkityksiä joita Karjala saa. Karjalaisuus rakentuu mentaalisenä tilana, käytännöissä, jotka välittävät karjalaista identiteettiä sukupolvelta toiselle, perhealbumissa, erilaisissa kirjallisissa genreissä, kerrotuissa kertomuksissa, häissä ja hautajaisissa, joissa perhettä ja sukua aina välillä ylläpidetään, mutta myös jatkuvasti muutetaan ja muovataan. Paikkakuntainen identifikaatio voi olla vahva myös diasporassa. Aina kun sanon että äitini on Karjalasta ihmiset kysyvät, mistä sieltä. Silti tiedän, että se kylä on olemassa vain virtuaalisessa todellisuudessa.

Jos siis identiteetit ovat paremminkin virtuaalisia kuin spatiaalisia, on hyvät perusteet perustaa uusia ja entistä kekseliäämpiä karjalaisia identiteettejä. Ehdotan ainakin seuraavia:

- Kosmopoliittinen karjalaisuus, jota voisi edustaa esimerkiksi ”maailmanmusiikkia” esittävä Värttinä.
- Karnevalistinen karjalaisuus, jota esittäisi esimerkiksi Leningrad Cowboys, Lännen ja Idän väliin sijoittumisen travestia.
- Karjala monikulttuurisena urbanismina: historian versiot jotka kuvaavat Karjalan ja etenkin Viipurin monikulttuurisena ennen rautaesiripun lankeamista. Karjala ”sulatusuunina”, kuten Suomikin – monenlaisten ihmisten kokoontumiskohtana ennemmin kuin etnisesti puhdistettuna tilana.

Hukassa tilassa vai ajassa?

Viipurin torilta ostamani Karjalan kartta nimeää paikat sekä suomeksi että venäjäksi. Kartta on painettu suomalaisten juurimatkaileijoiden tarpeisiin, kohtaamaan heidän odotuksensa siitä, mikä on merkittävää. Sen ovat painaneet venäläiset, jotka huomasivat tämän erityisen markkinaraon olemassaolon, todellisen karttojen tarpeen (keskustelu Martti Haltian kanssa 22.7. 1999). Kun aikaisempi venäläinen historiankirjoitus tuotti Karjalan historian selvästi ja kiistatta venäläisenä, tämän voi kai tulkita venäläisenä

vastaantulona suhteessa suomalaiseen näkökulmaan.

Paikan nimet on siis kirjattu kahdella kielellä. Mutta myös kaksinainen temporaalisuus on kirjattu karttaan merkitsemällä, missä suomalaisia ”paikkoja” oli ennen mutta sittemmin tuhottu, tai missä ne olivat ja vielä osaksi ovat. En tiedä varmasti näyttääkö kartta missä venäläisiä paikkoja nyt on, missä ihmiset elävät ja mikä heidän kannaltaan lasketaan ”paikaksi”.

Kartan temporaalinen lukeminen saattaisi selittää kotiseutumatkailijoiden ihmeellisen kyvyn ylittää raja ikään kuin myyttiseen vieraaseen territorioon ja yhä edelleen pyrkiä symbolisesti valloittamaan ja ottamaan uudelleen haltuun tuon tilan. Voida kävellä metsissä ja omien muistojen vanhoissa maisemissa ikään kuin nykyistä aikaa ei olisi olemassa, vain maiseman muodostama näyttämö, joka muistuttaa vanhasta paikasta, tavallisten aikakoordinaattien ulottumattomissa. Muisti ohjaa mitä näet ja et näe.

Kartallani kulkee myös monta rajalinjaa ”Suomen” ja ”Venäjän” välillä, yksi vuodelle 1323, toinen vuodelle 1595, ja kolmas vuodelle 1811. Rautaesiripun nimitys ei siis kuulosta historiallisesti sopivalta kuvaamaan rajaa, jota on siirretty moneen kertaan.

Karjalassa tila on kelluva merkitsijä ja monta aikaa on samanaikaisesti läsnä. Monimerkitysisyys ja vaikeus määrittää Karjalaa aktivoi aikakoneen, jolla tulkitaan näkyvän todellisuuden sitä ”ei-mitään”. ”Siellä ei ole mitään”, ja silti äärettömästi merkityksiä.

Kun aikakone antaa ensimmäiselle sukupolvelle mahdollisuuden ”palata” ja muistaa lapsuuttaan, matkat itsessään alkavat tuottaa uusia ja vaihtelevia käsityksiä tilasta. Perhealbumin kuvat voi mielessään neuvotella yhteen varsinaisesti nähdyn jätetään kanssa.

Matkan kautta aloin nähdä itseni etnisenä. Nyt kun olen tajunnut etnisen identiteettini, minusta näyttää, että suomalaisuus, jota aikaisemmin pidettiin monoliittisena identiteettinä – koostuukin kaikenlaisista etnisyyksistä. Kukin ”meistä” onkin puoliksi sitä, neljänneksen verran tätä, ja muutaman prosentin jotakin aivan outoa. Tästä ei saa kokoon territoriaalisen purismin perustelua.

Vanhojen, jo pittoreskeiksi ja huvittaviksi mutta poliittisesti merkityksättömiksi eroiksi muuttuneiden etnisyyksien aktivointi voi tehdä meistä rikkaampia ja johtaa kulttuuristen erojen juhlintaan. Mutta se voi johtaa myös sotaan. Itäisen Euroopan läpi kulkenutta etnisyyksien aktivointia voi pitää taantumuksellisena jos myös vapauttavana. Jos on hukassa ajassa, voi haluta kansallisvaltiotilan stabilointia. Kun EU laajenee itään, ”me” emme

ole ainoita, jotka kyselevät näitä kysymyksiä. Mutta kun katson ajan ja tilan merkitysten risteilyä Idän ja Lännen välissä, minun täytyy muistaa tämä: vaikka minun karjalaisuuteni on virtuaalista, Vuoksenrannassa nyt asuvan venäläisnummun hengissä pitävä kasvimaatilkkku on kovin todellinen.

Lähteet

- Anttila, Risto 1994: *Laatokan Karjala, Kadotettua kauneutta*. Humpmila: KR-kirjat.
- Anttonen, Pertti 1988: *Kilppeenjoki* (Kilppeenjoen entisten asukkaiden kokoamasta aineistosta toimittanut PA), Pieksämäki: Kilppeenjoen kirjatoimikunta.
- Forsberg, Tuomas 1995: 'Karelia', teoksessa Forsberg, Tuomas (ed.) *Contested Territory. Border Disputes at the Edge of the Former Soviet Empire*, Aldershot: Edvard Elgar, 202–223.
- Haataja, Lauri & Lintunen, Matti 1990: *Karjala-Nostalgia*, Helsinki: WSOY.
- Haltia, Matti 1998: 'Venäläisten käsityksiä Karjalasta', Helsingin yliopisto, Renvall-instituutti.
- Haltia, Martti 1998b: 'Karjalan historiasta kerrotaan nykyasukkaille heidän omalla kielellään', *Karjala*, 7 toukokuu 1998.
- Heikkinen, Kaija 1989: *Karjalaisuus ja etninen itsetajunta*, Joensuu: University of Joensuu.
- Heikkinen, Kaija 1996: 'Suomen karjalaisten identiteetti ja sen alueellinen konteksti', teoksessa Hakamies, Pekka (toim.) *Näkökulmia karjalaiseen perinteeseen*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 13–35.
- Heikkinen, Kaija 1998: 'Paikan topografiaa. Paikka fyysisenä ja paikka merkityksinä', *Informaatio* 2/1988 (86), 4–7
- Henttonen, Antti 1985: *Muistojen kultainen Karjala*, Jyväskylä: Gummerus
- Häkli, Jouni 1996: 'Borders in the Political Geography of Knowledge', teoksessa Landgren, Lars-Folke & Häyrynen, Maunu (eds.) *The Dividing Line. Borders and National Peripheries*, University of Helsinki, Renvall Institute, Publications Nr 9, 9–16.
- Hämynen, Tapio 1994: 'Mikä Karjala?' teoksessa Heikkinen, Antero, Hämynen, Tapio & Sihvo, Hannes (toim.) *Kahden Karjalan välillä, kahden riikin rintamalla*, University of Joensuu, Studia Carelica Humanistica.
- Jaatinen, Martti 1997: *Karjalan kartat*, Helsinki: Tammi/Karjalan Liitto.
- Kemppinen, Hilikka (toim.), *Karjala, Matkaajan aakkoset*. Helsinki: Orient Express.
- Kirkinen, Heikki 1976: *Karjala taistelukenttänä, Karjala idän ja lännen välissä II*, Helsinki: Kirjayhtymä.

- Kiuru, Paavo 1981: *Ihmisiä Laatokan maisemissa*, Lohja: Karas-Sana.
- Kortelainen, Jarmo 1997: 'Crossing the Russian Border: Regional Development and Cross-Border Cooperation in Karelia'. University of Joensuu, Department of Geography, Publication Nr 3. (TMR Course Report).
- Kotitie, Kaisu 1995: "*Hypihän ettet ala juurtumaan*", University of Helsinki, Department of Folklore.
- Lindström, Juhani 1979: *Karjala tänään*, Porvoo: WSOY.
- Morley, David & Robins, Kevin 1993: 'No Place Like Heimat: Images of Home(land) in European Culture', in Carter, Erica, James, Donald & Squires, Judith (eds.) *Space and Place, Theories of Identity and Location*, London: Lawrence & Wishart.
- Nieminen, Markku 1988: 'Vuokkiniemi ennen ja nyt, Kulttuurimatkaillua Seesjärven Karjalaan' (Kalevassa julkaistuja artikkeleita, heinäkuu 1988).
- Paasi, Anssi 1996: *Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*, Chichester: John Wiley.
- Rancken, A.W. & Pirinen, Kauko 1949: *Suomen vaakunat ja kaupunginsinitit*, Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Ripatti, Aku-Kimmo 1985: 'Kävin Kalevalan mailla', (Kokoelma Kalevassa julkaistuja artikkeleita).
- Saarelainen, Pertti 1994: 'Karjalan tutkimus tänään', University of Joensuu, Institute for Research on Rural Areas.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1989: 'Karjalainen kulttuuri-identiteetti', teoksessa Korhonen, Teppo & Räsänen, Matti (toim.) *Kansa kuvastimessa*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 209–226.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko 1993: 'Karjalaisuus suomalaisuuden osana', teoksessa Korhonen, Teppo, *Mitä on suomalaisuus*, Helsinki: Suomen Antropologinen Seura, 135–160.
- Sellainen on Viipuri. Viipuri ja Karjalankannas venäläisin silmin*, 1993, Viipuri: PolyPlan.
- Sihvo, Hannes & Sallinen, Kari 1990: *Karjalani*, Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseura
- Turunen, Ari 1998: 'Suomi Euroopan maantieteessä', teoksessa Keränen, Marja (toim.) *Kansallisvaltion kielioppi*, Jyväskylä: SoPhi.
- Tykkyläinen, Markku (toim.) 1995: *Russian Karelia – An Opportunity for the West*. University of Joensuu, Human Geography and Planning, Occasional Papers Nr 29.
- Vanhanen, Tatu (toim.) 1993: *Vuoksenrannan mennyt maailma*, Jyväskylä: Vuoksenrannan Pitäjäseura
- Vanhanen, Tatu (toim.) 1996: *Karjala, sua ikävöin, Vuoksenrantalaisten muistojen kirja*, Jyväskylä: Vuoksenrannan Pitäjäseura

Keskustelu Martti Haltian kanssa 22.7.1999